

ВИТЯЗЬ

Сергій Петрович –
доктор історичних наук,
заступник директора Центру
досліджень білоруської
культури, мови і літератури
НАН Білорусі

ДУЧИЦЬ

Людмила Володимирівна –
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Центру досліджень білоруської
культури, мови і літератури
НАН Білорусі

МЕДВЕДСВА

Ольга Володимирівна –
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту історії НАН Білорусі

НАУКОВІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ БІЛОРУСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ АРХЕОЛОГІВ У ХІХ–ХХ ст.

У статті розглянуто внесок уродженців Білорусі у вивчення археологічних пам'яток України (Ф.І. Камінський, А.В. Прахов, Л.М. Славін), показано зв'язок білоруських дослідників старожитностей з київською історичною школою (В.З. Завітневич, М.В. Довнар-Запольський), з археологією Одеси (В.Н. Юргевич, М.Ф. Болтенко, П.В. Харламович), з Харківським університетом (Л.-М.Ю. Лазаревич-Шепелевич, Б.А. Шрамко). Особливу увагу приділено дослідженням українських археологів на території Білорусі (В.Б. Антонович, М.Ф. Біляшівський, В.Ю. Данилевич, І.І. Артеменко).

У ХІХ – на початку ХХ ст., коли велика частина території Східної Європи входила до складу Російської імперії, уродженці Білорусі, щоб здобути освіту, часто їхали в інші країни, зокрема й на територію нинішньої України.

Ще на самому початку ХІХ ст. у Кременецькому ліцеї навчався на юридичних курсах знаменитий археолог, етнограф і фольклорист **Зоріан Доленга-Ходаковський** (справжнє ім'я – Адам Якович Черноцький) (1784–1825), який був родом з околиць містечка Гайна в Логойському районі Мінської області. Після закінчення Кременецького ліцею він деякий час працював у його бібліотеці. Зоріан Доленга-Ходаковський збирав матеріали з історичної географії на території сьогоденних Білорусі, України, Росії та Польщі. Його першу роботу «О слов'янському przed chrześcijaństwem» (Про слов'янство перед християнством) було надруковано у Львові в 1818 р. [1; 2, с. 28–36].

Багато подорожуючи і цікавлячись питаннями давньослов'янської культури, історії та етногенезу слов'ян, Зоріан Доленга-Ходаковський ретельно записував народні обряди, звичаї, повір'я, занотовував почуті пісні, казки, загадки. Зокрема, лише на території Західної та Правобережної України він зібрав понад 2000 народних пісень, що було на той час найбільшим зібранням у слов'янській фольклористиці. Як археолог Зоріан Доленга-Ходаковський описав кілька городищ і курганів на Волині, Поділлі, в Галичині.

Зоріан Доленга-Ходаковський

Федір Іванович Камінський

Адам Гонорій Кіркор

Адріан Вікторович Прахов

Переяславську духовну семінарію, а потім Київський університет закінчив уродженець містечка Кожан-Городок (нині — однойменне село Лунинецького району Брестської області) **Федір Іванович Камінський** (1845–1891). Він увійшов до історії науки як український археолог, краєзнавець і педагог. З 1870 р. Ф.І. Камінський проводив розкопки курганів біля свого рідного міста, а також поблизу Переяслава в Україні, згодом досліджував пам'ятки археології на Лубенщині, в Нижньому Посуллі та інших місцях Полтавської губернії. За багатьма напрямками розвитку археології вчений був першим: виявив пам'ятки часів пізнього палеоліту на Полтавщині, почав досліджувати старожитності Нижнього Посулля, звернув увагу на остеологічний матеріал як історичне

джерело [3]. Ф.І. Камінський був також хранителем першого у Лівобережній Україні загальнодоступного краєзнавчого музею Катерини Скаржинської, розташованого у с. Круглик поблизу Лубен.

З археологією Галичини пов'язане ім'я **Адама Гонорія Карловича Кіркора** (1818–1886), відомого білоруського археолога і етнографа. Він народився у Мстиславльському повіті (двір Сливин) Могильовської губернії (нині — територія Смоленської області РФ). Жив у Вільні, Петербурзі, Кракові. У 1876–1877 рр., під час перебування у Кракові, дослідник проводив розкопки курганів і городищ поблизу м. Звенигорода на Тернопільщині, а також досліджував район знахідки Збруцького ідола [2, с. 56–61; 4].

З Києвом пов'язана діяльність уродженця м. Мстиславль Могильовської губернії, історика мистецтв і археолога **Адріана Вікторовича Прахова** (1846–1916). Випускник історико-філологічного факультету Петербурзького університету, в 1880-х роках переїхав до Києва, де керував археологічними розкопками, під час яких було відкрито давньоруські фрески Софійського собору, Михайлівського Золотоверхого собору і Кирилівської церкви XII ст. На честь ученого в українській столиці на будинку по вул. Володимирській, 11, в якому він мешкав, встановлено меморіальну дошку [5].

У Києві працював також археолог, історик і педагог **Володимир Зенонович Завітневич** (1853–1928), який народився в с. Литвяни (нині — Узденський район Мінської області). Закінчив церковно-історичне відділення Петербурзької духовної академії. З 1884 р. жив у Києві, став професором Київської духовної академії, читав курси історії в Київському інституті шляхетних дівчат. Археологічні розкопки курганів проводив переважно у землях дреговичів на території Білорусі та України [6].

Історико-філологічний факультет Київського університету в 1894 р. закінчив уродженець м. Річиця Гомельської області, відомий білоруський дослідник історії та культури **Митрофан Вікторович Довнар-Запольський** (1867–1934). Ще в 1891 р. в Києві вийшла

його перша книга «Нарис історії Кривицької та Дреговицької земель до кінця XII століття». Деякий час він працював у Московському архіві Міністерства юстиції і співпрацював з Московським археологічним товариством. З 1901 р. викладав у Київському університеті. Головною темою його досліджень була історія Великого князівства Литовського, Кривицької та Дреговицької земель, слов'янських міст XV–XVI ст. У 1918–1919 рр. М.В. Довнар-Запольський був одним з організаторів і першим директором Київського археологічного інституту, одним із засновників Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва, співробітником Київської археографічної комісії. У 1920–1922 рр. працював у Харківському університеті, потім — в Азербайджанському і Білоруському університетах, пізніше переїхав до Москви [7].

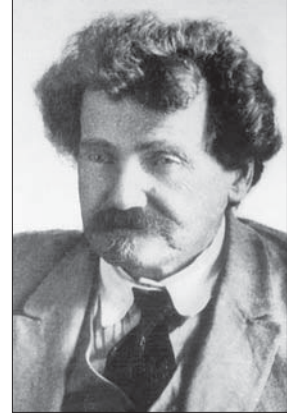
З Києвом пов'язана творча біографія **Лазаря Мойсейовича Славина** (1906–1971), уродженця м. Вітебськ. У 1928 р. він закінчив археологічне відділення факультету суспільних наук Ленінградського університету. Працював в Академії історії матеріальної культури в Ленінграді, а з 1938 р. — в Києві в Інституті археології АН УРСР (заступник директора, директор, старший науковий співробітник), одночасно викладав археологію в університеті. У 1939 р. його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР. У 1944–1970 рр. Л.М. Славін очолював створену ним кафедру археології та музеєзнавства історичного факультету Київського державного університету. Упродовж багатьох років вивчав античні пам'ятки Північного Причорномор'я, передусім Ольвії, якій присвятив понад 30 публікацій, доклавши багато зусиль для її збереження та вивчення [8].

Серед харківських археологів були білоруси Л.-М.Ю. Лазаревич-Шепелевич і Б.А. Шрамко.

Лев-Михайло Юліанович Лазаревич-Шепелевич (1863–1909) народився у Вітебську, навчався в Харківському та Одеському університетах, з 1892 р. магістр, потім доцент, а з 1904 р. професор Харківського університету. Щоліта проводив археологічні розкопки на північному сході Вітебської губернії. Багато

Володимир Зенонович
Завітневич

Митрофан Вікторович
Довнар-Запольський

Лазар Мойсейович
Славін

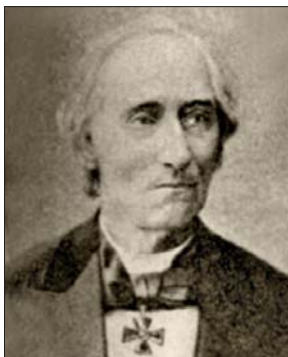
Лев-Михайло
Юліанович
Лазаревич-Шепелевич

знахідок передав у музеї Харкова. У 1903 р. як депутат від Харківського університету брав участь у роботі Міжнародного з'їзду істориків у Римі [9, с. 152, 178, 180, 245].

Борис Андрійович Шрамко (1921–2012) народився в м. Гомель. У 1948 р. закінчив історичний факультет Харківського університету, потім навчався в його аспірантурі, захистив кандидатську, згодом докторську дисертації, викладав давню історію і археологію, від 1965 р. завідував кафедрою історії Стародавнього світу та археології, а в 1977–2005 рр. був професором кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського університету. Протягом кількох десятиліть очолював скіфо-сло-

Борис Андрійович
Шрамко

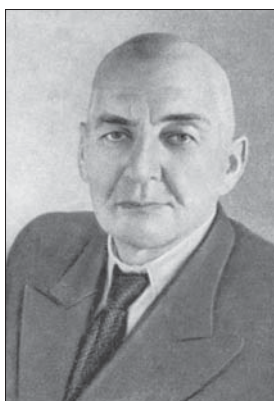
Владислав Норбертович
Юргевич

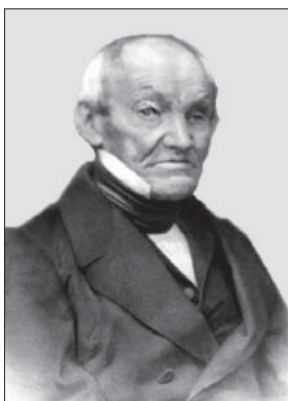
Карл Казимирович
Косцюшко-Валужинич

Арсеній Іванович
Маркевич

Михайло Федорович
Болтенко

Петро Іванович
Кеппен

в'янську археологічну експедицію, яка досліджувала найбільше у Східній Європі Більське городище (Полтавська обл.), а також керував археологічними розкопками в Харкові [10].

Доля деяких уродженців Білорусі була пов'язана з археологією Одеси та її околиць, а саме з Одеським товариством історії та старожитностей, Одеським університетом та музеєм.

У виданнях Одеського товариства історії та старожитностей друкувався **Андрій Андрійович Подберезький** (1819–1891), уродженець Браславщини (північно-західна Білорусь), який з 1869 р. жив у Причорномор'ї.

З 1858 р. в Одесі мешкав **Владислав Норбертович Юргевич** (1818–1898), який народився в м. Вільно в сім'ї вченого секретаря Віленського університету. Він із золотою медаллю закінчив історико-філологічний факультет Педагогічного інституту в Петербурзі, стажувався у європейських археологів. В.Н. Юргевич займався дослідженням Херсонеса, вивчав стародавні написи Ольвії, Тіри і Пантикалея. З 1883 р. був віце-президентом Одеського товариства історії та старожитностей, одним з організаторів VI Археологічного з'їзду, який проходив в Одесі.

З одеськими археологами тісно співпрацювали уродженці Білорусі **Карл Казимирович Косцюшко-Валужинич** (1847–1907) — засновник та перший директор Херсонеського музею в Севастополі і **Арсеній Іванович Маркевич** (1855–1942) — відомий кримський краєзнавець [11].

Історико-філологічний факультет Одеського університету в 1912 р. закінчив **Михайло Федорович Болтенко** (1888–1959), який народився в містечку Осовець поблизу м. Гродно. Уже з 1913 р. він брав участь у розкопках давньогрецького міста Тіра. Одночасно викладав у гімназіях міста класичні мови, історію та географію. З 1921 р. під його керівництвом розпочалися розкопки на околицях Одеси, поблизу с. Усагове, які з перервами тривали до 1948 р. Тут було відкрито нову археологічну культуру кінця III — початку II тис. до н.е., яка здобула назву Усатівська. У 1930–1932 рр. М.Ф. Болтенко обіймав посаду директора Археологічно-

го музею і багато років викладав в Одеському університеті. Під його керівництвом відбувалися розкопки на острові Березань [12].

З Одесою пов'язана доля колишнього директора Білоруського державного музею і професора Білоруського університету **Павла Васильовича Харламповича** (1884–?), який наприкінці 1920-х років був змушений виїхати з Білорусі. Він походив з с. Рогачі (нині – Березівський район Брестської області). В Україні П.В. Харлампович проводив археологічні дослідження біля м. Первомайськ і займався вивченням нумізматичних колекцій Миколаївської області [13].

Жив в Одесі й білорус **Валентин Іванович Красковський** (1913–1981). Він народився в с. Старосвержинка (нині – Столбцовський район Мінської області). Закінчив Ленінградське художнє училище, працював у Ленінграді, під час блокади захищав місто, потім потрапив на фронт, а після війни мешкав у Одесі, повернувшись на батьківщину, до Мінська лише в 1979 р. В Одесі він працював у театрі і в художньому фонді, а весь вільний час віддавав археології. На околицях міста відкрив понад 60 стоянок кам'яної доби, брав безпосередню участь у розкопках. Він автор 18 наукових публікацій і 15 наукових звітів про археологічні розвідки [14].

Як видно з викладеного вище, білоруси зробили значний внесок в археологію України. У свою чергу, уродженці України також доклали багато зусиль для вивчення старожитностей Білорусі. Так, **Петро Іванович Кеппен** (1793–1864) народився у Харкові і закінчив Харківський університет. З 1814 р. служив у Поштовому департаменті в Петербурзі, був членом Імператорської Академії наук і належав до Румянцевського гуртка. Він склав список найвідоміших на той час курганних могильників Росії. У 1819 і 1821 рр. П.І. Кеппен був у Полоцьку, де описав Спасо-Єфросиніївську церкву, Бельчицький монастир і Борисові камені [15].

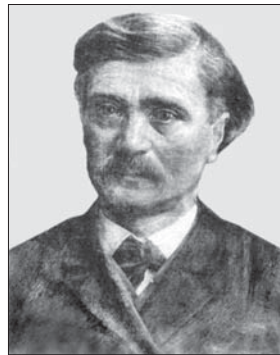
З Полтавщини походив **Олександр Максимович Семянтовський-Курило** (1821–1893). Він закінчив Ніжинський ліцей, служив в ар-

Олександр Максимович
Семянтовський-Курило

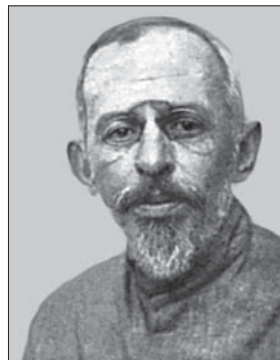
Гелена
Цегак-Голубович

Володимир Боніфатійо-
вич Антонович

Микола Федотович
Біляшівський

Василь Юхимович
Данилевич

Іван Іванович
Артеменко

мії, потім був лісничим, а з 1860 р. жив у Вітебську і працював секретарем Вітебського губернського статистичного комітету. Був редактором місцевих видань, збирав археологічні та етнографічні відомості, склав археологічну карту Вітебської губернії. Особисто розкопками не займався, але стежив за роботами археологів і друкував інформацію про їхні дослідження [2, с. 73–74].

Багато для білоруської археології зробила **Гелена Цегак-Голубович** (1902–1979). Вона народилася в Івано-Франківську, закінчила факультет філософії і права Львівського університету, там само захистила дисертацію. У 1931–1939 рр. працювала у Вільнюському університеті на кафедрі археології і щороку проводила археологічні дослідження на території Західної Білорусі. Після Другої світової війни деякий час працювала в Інституті історії АН БРСР, брала участь у розкопках Мінська. З 1946 р. жила в Торуні і Вроцлаві [16].

На території Білорусі археологічні дослідження проводили багато знаменитих українських археологів. Так, один із засновників київської школи української національної історії **Володимир Боніфатійович Антонович** (1830–1908), уродженець містечка Чорнобиль Радомішльського повіту Київської губернії, досліджував курганні могильники на території нинішніх Чечерського, Ветківського і Буда-Кошелівського районів Гомельської області [17].

Наприкінці XIX — на початку XX ст. пам'ятки кам'яної доби по берегах р. Буг поблизу Бреста, а також уздовж річки Іпуть на Гомельщині досліджував український археолог **Микола Федотович Біляшівський** (1867–1926). Народився він у м. Умань Київської губернії, закінчив юридичний факультет Київського університету, в 1902–1923 рр. був директором Історичного музею в Києві [18].

Давньою історією Полоцької землі займався український історик і археолог **Василь Юхимович Данилевич** (1872–1936). Після закін-

чення Київського університету він був професором Харківського, а з 1907 р. — Київського університету. Дослідник брав участь в експедиціях на території Білорусі. У 1893 р. досліджував неолітичну стоянку і майстерню біля с. Укистені (сучасний Рогачевський район Гомельської області) [19]. Тема його дисертації — «Нарис історії Полоцької землі до кінця XIV століття» (1896); крім того, добре відома його книга «Шляхи сполучення Полоцької землі до кінця XIV століття» (1898).

На території Білоруського Подніпров'я багато працював відомий український археолог, член-кореспондент АН УРСР **Іван Іванович Артеменко** (1924–1989). Він народився в с. Гаврилівка Нововоронцовського району Херсонської області, закінчив Дніпропетровський університет, працював у місцевому історичному музеї, потім в Інституті археології АН УРСР, директором якого був у 1973–1987 рр. На території Білорусі І.І. Артеменко дослідив 8 поселень, 51 курганний і 8 безкурганних могильників епохи неоліту та бронзи і за результатами цих досліджень сформулював низку ґрунтовних висновків [20].

Отже, тісні наукові відносини білоруських і українських археологів склалися ще в XIX ст. і плідно розвивалися в різних напрямках упродовж XX ст. Розвивалися і форми цих взаємозв'язків (обговорення їх заслуговує на окрему статтю): польові дослідження пам'яток і камеральне опрацювання матеріалів, спільні наукові конференції і персональні обговорення та дискусії, обмін науковою літературою та експертні висновки, проведення захисту дисертаційних досліджень та ін. Учені зробили дуже великий внесок в археологічні дослідження на територіях Білорусі та України, і взаємовигідні контакти, які склалися між ними, значно збагатили науку, відкрили нові шляхи співпраці і взаємодії для обох країн. На сьогодні підписані і виконуються угоди про співробітництво між Інститутом історії НАН Білорусі та Інститутом археології НАН України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Aksamitaw A.S., Malash L.A. *Z dumkaj slavianina: zhyccio i dziejnasts Z.Ja. Daliengi-Khadakowskaga (1784–1825)*. (Minsk: Polymia, 1991).
[Аксамітаў А.С., Малаш Л.А. *З думкай славяніна: жыццё і дзейнасць З.Я. Даленгі-Хадакоўскага (1784–1825)*. Мінск: Польшыя, 1991.]
2. Kochanowski G.A. *Archiealogija i historychnaje krajaznavstva Bielarusi XVI–XIX st.* (Minsk: Navuka i tehnika, 1984).
[Кахановіцкі Г.А. *Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі XVI–XIX ст.* Мінск: Навука і тэхніка, 1984.]
3. Suprunenko O.B. F.I. Kaminsky – doslidnyk ramyatok arkheolohiyi Poltavshchyny. *Arkheolohiya*. 1991. (3): 69.
[Супруненко О.Б. Ф.І. Камінський – дослідник пам'яток археології Полтавщини. *Археологія*. 1991. № 3. С. 69–75.]
4. Kirkor A.K. Ob arkheologicheskikh issledovaniyakh v Galitskoy Podolii v 1877 godu. *Drevnosti. Trudy Moskovskogo Arkheologicheskogo obshchestva*. 1880. V. VIII. P. 155–165.
[Киркор А.К. Об археологических исследованиях в Галицкой Подолии в 1877 году. *Древности. Труды Московского Археологического общества*. 1880. Т. VIII. С. 155–165.]
5. Jarmolienka V. Prachaw Andryjan. *Khto josts khto siarod bielarusaw svietu: encyklapedychny daviednik*. Part 1. (Minsk, 2000). P. 244.
[Ярмоленка В. Прахаў Андрыян. *Хто ёсць хто сярод беларусаў свету: энцыклапедычны даведнік*. Частка 1. Мінск, 2000. С. 244.]
6. Kiselev V.N. *Issledovatel vnimatelnyy i trudolyubivyy (O zhizni i deyatelnosti istorika i bogoslova, professora V.Z. Zavitnevicha)*. Minsk, 2007.
[Киселев В.Н. *Исследователь внимательный и трудолюбивый (О жизни и деятельности историка и богослова, профессора В.З. Завитневича)*. Минск, 2007.]
7. Kruchak P.S. M.V. *Dovnar-Zapolskiy jak vuchony i hramadski dziejach*. Awtaref. dys. ... kand. hist. navuk. Minsk, 1996.
[Кручак П.С. М.В. *Доўнар-Запольскі як вучоны і грамадскі дзеяч*. Аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук. Мінск, 1996.]
8. Maksimov Ye.V. Lazar Moiseyevich Slavin (nekrolog). *Sovetskaya arkheologiya*. 1972. (2): 247.
[Максимов Е.В. Лазарь Моисеевич Славин (некролог). *Советская археология*. 1972. № 2. С. 247–249.]
9. Kijas A. Polacy na Uniwersytecie Charkowskim (1805–1917). *Poznanskie Towarzystwo przyjaciol nauk. Wznowienia*. (Poznan, 2008). T. 30.
10. Shramko Boris Andriyovich. *Drevnosti*. 2012. (11): 374.
[Шрамко Борис Андрійович. *Древности*. 2012. Вып. 11. С. 374–375.]
11. Blombergowa M.M. Kontakty polskich starozytników i archeologów z rosyjskimi instytucjami naukowymi w Odessie (do 1914 r.). *Кварталнік Гісторыі Навук і Тэхнікі*. 1995. 40(4): 33.
12. Petrenko V.G. Mikhail Fedorovich Boltenko. In.: *150 let Odesskomu obshchestvu istorii i drevnostey. 1839–1989*. (Odessa, 1989). P. 41–43.
[Петренко В.Г. Михаил Федорович Болтенко. В кн.: *150 лет Одесскому обществу истории и древностей. 1839–1989*. Тез. докл. юбил. конф. (27–28 октября 1989 г., Одесса). Одесса, 1989. С. 41–43.]
13. Sinitsyn M.S. Razvitiye arkheologii v Odesse. *Zapiski Odesskogo arkheologicheskogo obshchestva*. 1960. 1: 7.
[Синицын М.С. Развитие археологии в Одессе. *Записки Одесского археологич. общ-ва*. 1960. Т. 1. С. 7–14.]
14. Sapozhnykov I.V. Ramyati Valentyna Ivanovycha Kraskovskoho (1913–1981). *Arkheolohiya*. 1992. (1): 117.
[Сапожников И.В. Пам'яті Валентина Івановича Красковського (1913–1981). *Археологія*. 1992. № 1. С. 117–119.]
15. Kerpen F.P. Biografiya P.I. Kerpena. *Sbornik Otdeleniya russkogo yazyka i slovesnosti Imperatorskoy Akademii nauk*. 1911. 89(5).
[Кеппен Ф.П. Биография П.И. Кеппена. *Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*. 1911. Т. 89, № 5.]
16. Geliga V. Prof. Dr. Helena Holubowiczowa. *Archeologia Polski*. 1980. 25(2): 455.
17. Ulyanovsky V., Korotky V. Volodymyr Antonovych: obraz na tli epokhy. (Kyiv, 1997).
[Ульяновський В., Короткий В. *Володимир Антонович: образ на тлі епохи*. Київ, 1997.]

18. Bieliashewski Mikalaj Fiadotavich. *Archiealohija Bielarusi*: encyklopedyja. (ed. T.U. Bialova). V. 1. (Minsk, 2009). P. 100.
[Беляшэўскі Мікалай Фядотавіч. *Археалогія Беларусі*: энцыклапедыя, у 2 т. (гал. рэд. Т.У. Бялова). Т. 1. Мінск, 2009. С. 100.]
19. Kozlovskaya V.Ya. Pamyati professora V.Ye. Danilevicha. *Sovetskaya arkheologiya*. 1937. 4: 313.
[Козловская В.Я. Памяти профессора В.Е. Данилевича. *Советская археология*. 1937. Т. 4. С. 313–315.]
20. Kryvaŭcevič M.M., Shtychaw H.V. Artsiomienka Ivan Ivanavich. *Archiealohija Bielarusi*: encyklopedyja. (ed. T.U. Bialova). V. 1. (Minsk, 2009). P. 55–56.
[Крывальцэвіч М.М., Штычаў Г.В. Арцёменка Иван Иванович. *Археалогія Беларусі*: энцыклапедыя, у 2 т. (гал. рэд. Т.У. Бялова). Т. 1. Мінск, 2009. С. 55–56.]

S.P. Vitsiaz, L.V. Duchyts, O.V. Medvedeva

Center for the Belarusian Culture, Language and Literature Researches
of the National Academy of Sciences of Belarus

BELARUSIAN AND UKRAINIAN ARCHAEOLOGISTS
IN SCIENTIFIC RELATIONSHIP IN THE XIX-XX CENTURIES

The article refers to the contribution of the natives of Belarus to the study of Ukrainian archeological monuments (F.I. Kaminsky, A.V. Prakhov, L.M. Slavin), considers the connections of the Belarusian investigators of antiquities with Kyiv historical school (V.Z. Zavitnevich, M.V. Dovnar-Zapolsky), with Odessa archaeology (V.N. Yurgevich, M.F. Boltenko, P.V. Kharlampovich), with Kharkiv University (L.M.Yu. Lazarevich-Shepelevich, B.A. Shramko). Studies of Ukrainian archaeologists in Belarus (V.B. Antonovich, N.F. Belyashevsky, V.E. Danilevich, I.I. Artemenko) are shown.